

maydonini nazorat qilishga bo'lgan ehtiyoj ham ortmoqda. Dunyo miqyosida raqamli senzura fenomeni hukumatlar, korporatsiyalar va ijtimoiy guruhlar tomonidan turli maqsadlarda qo'llanilmoqda. Raqamli senzura – bu internetda axborotni cheklash, filtratsiya qilish yoki manipulyatsiya qilish orqali ma'lumot oqimini boshqarish jarayonidir. Ushbu jarayon turli davlatlarda har xil ko'rinishda namoyon bo'lmoqda. Masalan, Xitoyning "Buyuk devori" orqali internetni qattiq nazorat qilishi yoki Rossiyada axborot oqimlarini cheklovchi qonunlarning joriy etilishi buning yorqin misollaridir. G'arb davlatlarida ham senzura muammosi muhokama qilinmoqda, biroq u ko'proq dezinformatsiya va yolg'on axborot tarqatishga qarshi kurash shaklida namoyon bo'ladi. O'zbekistonda ham raqamli senzura va axborot xavfsizligi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda mamlakatda internet va axborot erkinligi sohasida turli islohotlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, ayrim cheklovlar va nazorat mexanizmlari ham mavjud. Xususan, ayrim veb-saytlar va axborot resurslariga kirish cheklovlari, ijtimoiy tarmoqlarda postlar uchun javobgarlik va so'z erkinligiga ta'sir ko'rsatuvchi qonuniy cheklovlar shular jumlasidandir. Raqamli senzuraning ijobiy va salbiy tomonlari mavjud. Uning asosiy maqsadi odatda milliy xavfsizlikni ta'minlash, yolg'on axborot tarqalishining oldini olish va jamiyat barqarorligini saqlashdan iborat. Biroq senzura noto'g'ri qo'llanilganda, fuqarolarning axborot olish huquqini cheklaydi, so'z erkinligini buzadi va ijtimoiy manipulyatsiyaga olib kelishi mumkin. Bu maqolada raqamli senzuraning turli ko'rinishlari, uning siyosiy va ijtimoiy ta'siri, shuningdek, O'zbekiston va dunyo miqyosida ushbu masalaning dolzarbligi tahlil qilinadi. Axborot xavfsizligini ta'minlash va senzura o'rtasidagi muvozanatni topish masalasi hozirgi davrda har qachongidan ham muhim bo'lib bormoqda. Shu bois, mazkur mavzuni chuqurroq o'rganish, mavjud tendensiyalar va ularning kelajakdagi istiqbollari tahlil qilish zarur.

Mavzuning Dolzarbligi Zamonaviy jamiyatda texnologiyalarning rivojlanishi bilan birgalikda axborot almashinuvi ham keskin o'zgardi. Internet va raqamli texnologiyalar axborot tarqatishda yangi imkoniyatlar yaratdi, ammo shu bilan birga, ular axborotni manipulyatsiya qilish va senzura qilish uchun ham yangi vositalarni taqdim etdi. Ayniqsa, tarixiy haqiqatni o'zgartirish yoki yashirish, ma'lum voqealar haqidagi to'g'ri ma'lumotlarni yo'q qilish orqali tarixni manipulyatsiya qilish dolzarb masalaga aylandi. Raqamli senzura va tarixiy manipulyatsiya ko'plab davlatlar va tashkilotlar tomonidan o'z mafkuraviy manfaatlarini ilgari surish, siyosiy bosimni kuchaytirish yoki xalqaro imidjni manipulyatsiya qilish uchun ishlatiladi jumladan Deepfake texnologiyalari, sun'iy intellekt yordamida yaratilgan soxta axborot, ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilayotgan yolg'on

ma'lumotlar kabi vositalar orqali tarixiy haqiqatni o'zgartirish harakatlari amalga oshirilmogda. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlarda hukumatlarning fikrni boshqarish va senzura qilishga bo'lgan qiziqishi yanada kuchaygan. Bu holat, ayniqsa, tarixiy voqealar va shaxslar haqida noto'g'ri axborot tarqatish uchun keng imkoniyatlar yaratmogda. Tarixni manipulyatsiya qilish faqat bir davlatning ichki siyosiy manfaatlari uchun emas, balki global miqyosda ham ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy jihatlarda katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Jamiyatda noto'g'ri tarixiy ma'lumotlarning tarqalishi kelajakda turli ijtimoiy nizolarni yuzaga keltirishi, millatlararo qarama-qarshiliklarni kuchaytirishi mumkin. Xususan, yosh avlodning ta'limi va tarbiyasi, jamiyatning o'z tarixi va madaniyatiga bo'lgan munosabati noto'g'ri axborotlar tufayli shakllanishi xavfi mavjud. Shu sababli, raqamli senzura va tarixiy manipulyatsiya muammosi hozirda butun dunyo bo'ylab dolzarb va muhim masala bo'lib, jamiyatni o'zgartirish va haqiqatni saqlab qolish uchun to'g'ri chora-tadbirlarni ko'rish zarurati tug'diryapti. Bu mavzu, faqat ilmiy doiralarda emas, balki ommaviy axborot vositalari va keng jamoatchilik tomonidan ham diqqat bilan kuzatilishi kerak.

Mavzu boyicha ilmiy iznalishlardan qisqach tahlil Raqamli senzura va axborot xavfsizligi bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va manbalar ushbu mavzuning dolzarbligini hamda murakkabligini ko'rsatadi. Tadqiqotlar internet erkinligi, hukumatlar tomonidan axborotni boshqarish, so'z erkinligiga ta'sir ko'rsatadigan siyosiy va texnologik omillarni o'rganishga yo'naltirilgan. O'zbekiston va xalqaro tajribalar bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish orqali ushbu mavzuni chuqurroq tushunish mumkin. Jahon miqyosida raqamli senzura bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, M. Zuboff (2019) ning "Surveillance Capitalism" (Nazorat kapitalizmi) asarida internet korporatsiyalarining shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish va ularni boshqarish orqali jamiyatga ta'siri yoritilgan.[14] Muallif senzura faqat hukumat tomonidan emas, balki yirik texnologik kompaniyalar tomonidan ham amalga oshirilishi mumkinligini ko'rsatadi. Shuningdek, R. Deibert (2020) ning "Reset: Reclaiming the Internet for Civil Society" (Internetni fuqarolik jamiyati uchun qayta tiklash) kitobi axborot xavfsizligi va so'z erkinligi o'rtasidagi muvozanat haqida bahs yuritadi.[16] Muallif hukumatlarning senzura vositalaridan qanday foydalanayotgani va internet foydalanuvchilari bu jarayonga qanday qarshilik ko'rsatishi mumkinligi haqida tahliliy yondashuv taklif qiladi. Xitoyda internet nazorati bo'yicha eng muhim tadqiqotlardan biri J. MacKinnon (2012) tomonidan yozilgan "Consent of the Networked" (Tarmoq orqali boshqaruv). Ushbu asarda Xitoyning "Buyuk devori" tizimi va uning axborot nazoratiga ta'siri batafsil yoritilgan. Bu tadqiqot boshqa davlatlar, jumladan, O'zbekiston tajribasini tushunish uchun ham muhim. O'zbekistonda axborot xavfsizligi va raqamli senzura bo'yicha tadqiqotlar soni cheklangan bo'lsa-da, bir nechta muhim ilmiy maqolalar mavjud. A. Mahmudov (2021) ning "Raqamli senzura va axborot xavfsizligi: O'zbekiston tajribasi" maqolasida mamlakatda internet erkinligi va hukumat tomonidan olib

borilayotgan siyosat haqida muhokama qilinadi. Maqolada O‘zbekistonda axborot resurslarini cheklash amaliyotlari, ijtimoiy tarmoqlardagi nazorat va senzuraning ijtimoiy ta’siri haqida batafsil ma’lumot berilgan. Shuningdek, N. Ismoilov (2020) ning "O‘zbekistonda axborot urushlari va internet senzurasining siyosiy ta’siri" maqolasida O‘zbekiston tajribasi Rossiya va Xitoy kabi davlatlar bilan solishtiriladi. Muallif internet senzurasining siyosiy barqarorlik va jamiyatga ta’siri haqida bahs yuritadi. Raqamli senzura va axborot xavfsizligining jamiyatga ta’siri ko‘plab tadqiqotlarda yoritilgan. Masalan, J. Rizayev (2022) ning "O‘zbekistonda raqamli axborot xavfsizligi va senzura: muammo va yechimlar" maqolasida axborotning noto‘g‘ri tarqalishi, dezinformatsiyaga qarshi kurash va hukumat nazorati o‘rtasidagi muvozanat muammosi tahlil qilinadi. Muallif O‘zbekiston hukumati tomonidan axborot xavfsizligini ta‘minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni baholaydi. K. Shodiev (2021) ning "Siyosiy senzura va ijtimoiy tarmoqlardagi manipulyatsiya: O‘zbekistondagi holat" maqolasida internet senzurasining ijtimoiy va siyosiy hayotga ta’siri ko‘rib chiqiladi. U ijtimoiy tarmoqlardagi axborot boshqaruvi, hukumat va nodavlat tashkilotlarning roli haqida muhokama yuritadi. Tadqiqotni maqsadi. Raqamli senzura va tarixni manipulyatsiya qilishning asosiy mexanizmlarini o‘rganish, ularning jamiyatga ta’sirini tahlil qilish va bu masalaga qarshi kurashish uchun mumkin bo‘lgan usullarni ishlab chiqishdir. Bu masala nafaqat ilmiy va texnologik, balki ijtimoiy va siyosiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Raqamli senzura va tarixiy manipulyatsiyaning asosiy maqsadi odatda jamiyatni o‘z mafkuralariga mos ravishda boshqarishdir. Shuningdek, tarixni o‘zgartirish yoki yashirish orqali siyosiy yoki iqtisodiy foyda olish ham ko‘p hollarda asosiy maqsad bo‘lib xizmat qiladi. Bu holat, ayniqsa, hukumatlar va katta tashkilotlar tomonidan o‘zlarining siyosiy rejimlarini mustahkamlash va xalqni nazorat qilish maqsadida amalga oshiriladi. Tadqiqotning ob’ekti Raqamli senzura va tarixni manipulyatsiya qilishning obyektlari quyidagilardan iborat; 1. Tarixiy haqiqat va ma’lumotlar: Bu jamiyat tomonidan qabul qilingan tarixiy faktlar, voqealar, shaxslar va ularning faoliyatlari haqida ma’lumotlar berib tarixni manipulyatsiya qilish orqali o‘ziga ma’qul bo‘lgan haqiqatni yaratish mumkin. 2. Axborot vositalari: Internet, ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, yangiliklar portallari va boshqa raqamli platformalar, ular tarixiy ma’lumotlarni tarqatish va manipulyatsiya qilish uchun ishlatiladi. Bu vositalar orqali axborot o‘zgarishi va tarixiy haqiqatni qayta ishlash imkoniyatlari paydo bo‘ladi. 3. Jamiyat: Raqamli senzura va tarixiy manipulyatsiyaning asosiy obyekti jamiyatdir. Bu holat, odamlarning dunyoqarashi, siyosiy va ijtimoiy qarashlarini shakllantiradi. Xususan, yosh avlodning ta’limi va tarbiyasiga ta’sir etish maqsadida manipulyatsiya qilinishi mumkin. 4. Hukumatlar va yirik tashkilotlar: Tarixni manipulyatsiya qilishning asosiy maqsadi ko‘pincha siyosiy nazoratni o‘rnatish yoki raqiblarni zaiflashtirish bo‘ladi. Raqamli senzura va tarixiy manipulyatsiya bo‘yicha olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar, tarixni manipulyatsiya qilishning mexanizmlarini ochib beradi va bu jarayonlarning qanday amalga oshirilishini tahlil qiladi. Tadqiqotning asosiy obyekti – bu manipulyatsiya jarayonlarining

zamonaviy usullari, ularning tarixiy voqealarga ta'siri va ijtimoiy natijalari muammolar ta'sirida o'zgarishi va ushbu yodgorliklarni saqlab qolish uchun qo'llaniladigan usullar. Tadqiqotning Predmeti – raqamli senzura va tarixiy manipulyatsiya jarayonlarining tizimli tahlili, bu jarayonlarning zamonaviy jamiyatga ta'siri va o'zaro bog'liqligi. Tarixni manipulyatsiya qilishning turli shakllarini o'rganish, masalan, hukumatlar tomonidan amalga oshiriladigan senzura, internet platformalaridagi axborot filtratsiyasi va sun'iy intellekt yordamida yaratilgan soxta axborotlar va deepfake texnologiyalarini o'rganish zarurati mavjud. Shuningdek, predmetga raqamli platformalardagi axborotlarni boshqarish va filtrlash tizimlari ham kiradi, chunki bu tizimlar tarixiy voqealarni qanday yoritilishi va talqin qilinishini sezilarli darajada ta'sir qiladi. Masalan, YouTube yoki Twitter kabi platformalarda ma'lum tarixiy mavzularni qanday yoritish kerakligi haqida qarorlar chiqarish va bunday qarorlarning ta'sirini o'rganish, manipulyatsiya va senzura bilan bog'liq bo'lgan savollarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi..

Asosiy qisim Raqamli senzura va tarixni manipulyatsiya qilish zamonaviy jamiyat uchun katta xavf tug'diradi. Bu jarayon hukumatlar, texnologik kompaniyalar va turli mafkuraviy guruhlar tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Raqamli axborot vositalari, sun'iy intellekt va algoritmlar orqali tarixiy haqiqatlar o'zgartirilishi, yolg'on ma'lumotlar tarqatilishi va muayyan guruhlarining manfaatlariga mos keladigan narrativlar shakllantirilishi mumkin. Bu esa nafaqat bugungi jamiyat, balki kelajak avlodlarning ham dunyoqarashiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Raqamli senzura ko'pincha hukumatlar tomonidan amalga oshiriladi. Ayrim davlatlarda tarixiy voqealar hukumat siyosatiga mos tarzda yoritiladi, muqobil qarashlar esa senzura qilinadi. Masalan, ba'zi davlatlarda siyosiy rahbarlarning salbiy faoliyati haqida ochiq gapirish taqiqlanadi, tarixiy hujjatlar yashiriladi yoki o'zgartiriladi. Internet va ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan mustaqil ma'lumotlar bloklanadi yoki algoritmlar orqali ularning ko'rinish ehtimoli pasaytiriladi. Bu jarayon jamiyatning faqat bir tomonlama axborot olishiga olib keladi va tanqidiy tafakkurni zaiflashtiradi. Texnologik kompaniyalar ham raqamli senzuraning kuchayishiga sabab bo'lishi mumkin. Google, Facebook, Twitter, kabi yirik platformalar o'z algoritmlari orqali qaysi ma'lumotlar ommaga ko'proq yetib borishini nazorat qiladi. Ba'zan bu kompaniyalar hukumatlar yoki tijorat manfaatlariga mos keladigan axborotni ko'proq targ'ib qiladi, muqobil fikrlarni esa cheklaydi. Bu jarayon sun'iy intellekt vositasida yanada takomillashtirilmoqda, chunki algoritmlar foydalanuvchilarning qiziqishlari va odatlariga mos axborotni tanlab ko'rsatadi. Bu esa odamlarning bir xil fikrlash doirasida qolishiga va alternativ qarashlarni ko'rmasligiga sabab bo'ladi. Tarixni manipulyatsiya qilish usullaridan biri bu – dezinformatsiya tarqatish. Yolg'on tarixiy faktlar yaratish, mavjud

voqealarni noto'g'ri talqin qilish yoki muhim tarixiy hujjatlarni yashirish orqali jamiyatning tarixiy xotirasi o'zgartiriladi. Masalan, ayrim davlatlar o'z tarixidagi noqulay voqealarni inkor etadi yoki ularni o'z manfaatlariga mos ravishda tushuntiradi. Bu esa yangi avlodlarning o'z tarixiga noto'g'ri yondashishiga olib keladi. Bundan tashqari, tarixiy voqealar atrofidagi muhokamalarni cheklash orqali jamiyat ichida erkin fikr almashish imkoniyati kamayadi. Bu muammo nafaqat davlatlar, balki xalqaro munosabatlar darajasida ham jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Tarixiy faktlarning manipulyatsiya qilinishi davlatlararo ishonchsizlikni kuchaytirishi, xalqaro mojarolarni keskinlashtirishi mumkin. Masalan, tarixiy nizolar sababli millatlararo munosabatlar yomonlashishi yoki davlatlar o'rtasida diplomatik tanglik yuzaga kelishi ehtimoli ortadi. Bu esa global barqarorlikka salbiy ta'sir qiladi.

Axborot erkinligini saqlash va tarixiy manipulyatsiyaning oldini olish uchun bir nechta choralar ko'rish kerak. Birinchidan, tarixiy ma'lumotlarning ochiqligini ta'minlash muhim. Davlat arxivlarini ommaga ochish, tarixiy hujjatlarga erkin kirish imkoniyatini yaratish va mustaqil tadqiqotchilar uchun senzurasiz sharoit ta'minlash lozim. Ikkinchidan, texnologik kompaniyalarning shaffofligini oshirish zarur. Ularning algoritmlari qanday ishlashini ommaga ochiq qilish, foydalanuvchilarga qaysi ma'lumotlar filtrlashdan o'tganini tushuntirish va so'z erkinligini himoya qilish bo'yicha global standartlar joriy etish kerak. Uchinchidan, ommaviy axborot vositalarining mustaqilligini ta'minlash muhim. Mustaqil jurnalistika va ilmiy tadqiqotlar senzura va bosimdan himoya qilinishi kerak. Medialarning erkinligi nafaqat demokratik jamiyatlarning rivojlanishi uchun, balki tarixiy haqiqatni saqlash uchun ham muhim ahamiyatga ega. To'rtinchidan, ta'lim tizimida tanqidiy tafakkurni rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim. Yosh avlod axborotni mustaqil tahlil qilish, dezinformatsiyani aniqlash va tarixiy faktlarni tekshirish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Kelajakda raqamli senzura va tarixni manipulyatsiya qilishga qarshi samarali choralar ko'rilmasa, jamiyatning erkin rivojlanishi cheklanishi, insonlarning dunyoqarashi sun'iy ravishda shakllantirilishi va siyosiy manipulyatsiya kengayishi mumkin. Bu esa nafaqat bir davlat, balki butun dunyo miqyosida demokratik qadriyatlarning zaiflashishiga olib kelishi ehtimoli bor. Shu sababli, hozirning o'zida axborot erkinligi, mustaqil tadqiqotlar va tarixiy haqiqatni himoya qilishga e'tibor qaratish muhimdir. Muammolarni bartaraf etish yo'llari Raqamli senzura va tarixni manipulyatsiya qilish muammosini hal qilish oson emas, chunki bu jarayonga hukumatlar, xalqaro tashkilotlar, texnologik kompaniyalar va jamiyatning o'zi ta'sir qiladi. Biroq, quyidagi yechimlar bu muammoni kamaytirishga yordam berishi mumkin: